

IV UWARUNKOWANIA BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO I SPOŁECZNEGO

EKONOMICZNE ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA WSPÓŁCZESNEGO PAŃSTWA

Zbigniew CIEKANOWSKI

Państwowa Szkoła Wyższa Im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Streszczenie: W artykule zaakcentowano zagadnienia z obszaru szeroko pojętych ekonomicznych zagrożeń bezpieczeństwa współczesnego państwa. Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa współczesnego państwa stanowią przedmiot rozważań podjętych w niniejszym opracowaniu. Artykuł ma charakter teoretyczno-empiryczny, a jego celem jest określenie roli i znaczenia ekonomicznych zagrożeń bezpieczeństwa, które mają ogromny wpływ na stabilne funkcjonowanie państwa. Ich podstawę stanowi przegląd dostępnej literatury, doświadczenia własne i obserwacje autora. Analizując zagrożenia gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa z treści pojęć bezpieczeństwa państwa i bezpieczeństwa ekonomicznego, w niniejszym artykule wskazano dwa stanowiska w tej kwestii: pierwsze, koncentrujące się na określaniu zagrożeń poprzez negatywne skutki różnych oddziaływań na możliwość realizacji przez dany obiekt lub podmiot istotnych dla niego wartości; drugie, polegające na lokalizowaniu zagrożeń pośród różnego rodzaju konfliktów. W treści niniejszej publikacji podkreślono rolę zagrożeń gospodarczych podstaw bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Zagrożenia ekonomiczne państwa identyfikowane są z zewnętrznymi i wewnętrznymi procesami, które mogą skutkować brakiem zdolności gospodarki do zaspokajania uzasadnionych potrzeb, lub utratą adekwatności albo pogłębianiem niedopasowania gospodarczych podstaw bezpieczeństwa do sprostania wymogom wynikających z konfliktów. Zagrożeniem będzie np. niedostosowanie podmiotów do funkcjonowania i realizacji celów, pod naciskiem konkurencji. Zagrożenia dla bezpieczeństwa ekonomicznego Polski wynikają również z międzynarodowych stosunków gospodarczych, które to oprócz korzyści płynących z międzynarodowego podziału pracy i międzynarodowego obrotu gospodarczego, kreują także zewnętrzny potencjał zagrożeń gospodarczych. Najbardziej ogólnym sygnałem pojawienia się źródeł i potencjału istotnych zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego państwa jest brak równowagi w wymianie gospodarczej z zagranicą, a także jej struktura. Autor podkreśla w niniejszym artykule istotę selekcji zagrożeń z pośród różnorodnych oddziaływań, której można dokonać tylko na podstawie przyjęcia odpowiednich kryteriów. **Słowa kluczowe:** bezpieczeństwo, zagrożenie, zagrożenie gospodarcze, bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo globalne.

Wstęp

Bezpieczeństwo państwa w jego różnych wymiarach, obecnie coraz częściej postrzegane jest w kategoriach zagrożenia wartości chronionych przez państwo oraz przeciwdziałania tym zagrożeniom lub ograniczania skutków ich występowania. Dlatego można stwierdzić, że zagrożenia są nieodłącznym elementem, zarówno

negatywnej jak i pozytywnej interpretacji bezpieczeństwa, a stan bezpieczeństwa państwa jest zawsze albo wypadkową albo kompromisem pomiędzy potrzebami a możliwościami ich zaspokajania¹.

Określenie barier i zagrożeń dla procesów rozwojowych współczesnego świata oraz gospodarczych podstaw bezpieczeństwa kraju. Jednoznaczne określenie kategorii zagrożeń i bezpieczeństwa państwa jest trudne do przeprowadzenia – co wynika ze złożoności i wielowymiarowości ekonomicznego bezpieczeństwa państwa. Dostępne definicje zagrożeń nie ułatwiają określenia ich istoty. W definicjach leksykalnych zagrożenie ma bezpośredni związek ze słowem bezpieczeństwo i najczęściej jest wyjaśniane odwrotnością bezpieczeństwa². Najczęściej zagrożenia konkretyzowane są poprzez wartości, które mogą być utracone, a także poprzez przedmiot destrukcyjnych oddziaływań lub cechy źródeł zagrożeń³. Konkretyzację umożliwia także wskazanie podmiotu lub przedmiotu bezpieczeństwa, a także np. poprzez przedmiot destrukcyjnych oddziaływań lub cechy źródeł zagrożeń. Spośród wielu definicji na uwagę zasługuje stwierdzenie, że „zagrożenie to możliwość wystąpienia jednego z negatywnie wartościowanych zjawisk”⁴. Również bariery są zaliczane do tak wartościowanych zjawisk. Dlatego też biorąc pod uwagę istotę pojęcia barier i ich skutki dla procesów gospodarczych i realizacji celów ekonomicznych i obronnych, można kategorie barier i zagrożeń stosować zamiennie.

1. Istota zagrożeń

Z kwerendy literatury przedmiotu wynika, że „zagrożenie” najczęściej definiowane jest jako sytuacja, w której naruszone mogą być istotne dla danego podmiotu wartości. Inna dokładniejsza definicja podaje, że zagrożenie, to sytuacja w której istnieje zwiększone prawdopodobieństwo utraty życia, zdrowia, wolności albo dóbr materialnych. Zagrożenie wywołuje u człowieka niepokój lub strach o różnym natężeniu, do przerażenia lub obezwładnienia włącznie, bądź odruch lub świadomą chęć przeciwdziałania. Zagrożenie może wynikać z przyczyn naturalnych (np. oddziaływanie żywiołów) i spowodowanych przez innego człowieka (np. nieprzyjaciela)⁵. Zagrożenia

¹ Z. Ciekanski, J. Nowicka, *Determinanty bezpieczeństwa społecznego* w Zeszytach Naukowych Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie nr 1 (34) 2016, s. 160-172.

² J. Pawluczuk *Bezpieczeństwo informacyjne podmiotów gospodarczych*, [w:] T. Bąk (red.), *Wektory bezpieczeństwa*, Jarosław 2013, s. 247.

³ *Zagrożenia bezpieczeństwa współczesnego państwa i ich wpływ na rozwój gospodarczy*, T. Bąk, Z. Ciekanski (red.), PWST-E w Jarosławiu, Jarosław, 2015, s. 157.

⁴ R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, w: D. Bobrów, E. Haliżak, R. Zięba, *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997, s. 4.

⁵ *Leksykon Wiedzy Wojskowej*, MON, Warszawa 1979, s. 512.

kojarzone są z możliwością wystąpienia takich oddziaływań, które uniemożliwiają lub utrudniają realizację np. egzystencji, rozwoju (wartości) eksponowanych w naukach społecznych, albo wykonywanie zadań i funkcji (korzystanie z wartości użytkowych), jak jest to rozumiane np. w odniesieniu do urządzeń technicznych.

W naukach społecznych zagrożenia definiowane są między innymi jako niekorzystne i niebezpieczne dla żywotnych interesów i podstawowych wartości danego podmiotu (jednostkowego lub zbiorowego) działania innych uczestników życia społecznego⁶. W odniesieniu do państwa i narodu zagrożenie definiowane jest „... jako możliwość powstania sytuacji, w której dane społeczeństwo nie ma warunków dla swego bytu i rozwoju lub są one w sposób istotny ograniczone”⁷. Natomiast „zagrożenie bezpieczeństwa państwa to splot zdarzeń wewnętrznych lub w stosunkach międzynarodowych w którym z dużym prawdopodobieństwem może nastąpić ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego bytu i rozwoju wewnętrznego bądź naruszenie lub utrata suwerenności państwa oraz jego partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych w wyniku zastosowania przemocy politycznej, psychologicznej, ekonomicznej, militarnej itp.”⁸

Takie stanowisko w kwestiach rozumienia istoty i treści zagrożeń upowszechnia się coraz bardziej. Jako reprezentatywną dla określania zagrożeń bezpieczeństwa państwa poprzez wartości, można przytoczyć następującą definicję: „zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego stanowi działanie lub ciąg wydarzeń, które:

- zagrażają drastycznie i w stosunkowo krótkim okresie jakości życia mieszkańców danego państwa lub
- niosą ze sobą istotne zagrożenie ograniczenia możliwości dokonywania wyborów politycznych przez rząd państwa lub prywatne instytucje pozarządowe (osoby prywatne, grupy, korporacje) w ramach danego państwa”⁹.

W ramach ogólnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego (państwa) wyróżnia się także zagrożenia dla jego różnych dziedzin (segmentów), na których jest ono realizowane. Można zatem wyróżnić ich odpowiednie rodzaje. „Przyjmując za podstawę dziedziny, w których może wystąpić zagrożenie, wyróżnia się zagrożenia militarne i niemilitarne. Wśród zagrożeń niemilitarnych można z kolei wyróżnić zagrożenie polityczne, zagrożenie gospodarcze, zagrożenie ekologiczne, zagrożenie wewnętrzne i inne”¹⁰.

⁶ M. Cieślarczyk, *Niektóre psychospołeczne aspekty bezpieczeństwa, wyzwań, szans i zagrożeń*, w: „Zeszyty Naukowe AON” 1999 nr 2(35), s. 233.

⁷ R. Wróblewski, *Wybrane problemy diagnozy bezpieczeństwa narodowego*, w: „Zeszyty Naukowe AON” 1991 nr 3/4, s. 69.

⁸ J. Pawluczuk, *Uwarunkowania bezpieczeństwa ekonomicznego państwa* w: T. Bąk, Z. Ciekankowski (red.), *Determinanty bezpieczeństwa człowieka a rozwój regionalny*, Jarosław 2013, s. 149.

⁹ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 24.

¹⁰ *Słownik terminów z zakresu...*op. cit., s. 163.

Zagrożenia gospodarcze wyróżniane są jako „rodzaj zagrożenia bezpieczeństwa, w wyniku którego może nastąpić osłabienie potencjału gospodarczego”¹¹. Zagrożenie bezpieczeństwa państwa, jak wynika z definicji, jest rozpatrywane w dwóch opcjach: (1) przez pryzmat zagrożeń, ich struktury i warunków zaistnienia, możliwości likwidacji lub ograniczenia; (2) przez pryzmat ich wpływu na przetrwanie i rozwój kraju. Ze sposobu interpretacji pojęcia „zagrożenie” wynika rozpatrywanie barier i zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Pierwsze nakazuje rozpoznać istotę, źródła i warunki zaistnienia zagrożeń. Drugie nakazuje badanie ich wpływu na możliwości realizacji wartości a także poszukiwanie sposobów eliminowania, unikania lub ograniczania zagrożeń, a w sytuacji ich przekształcenia w destrukcyjne oddziaływanie, ograniczenia ich skutków.

Analizując zagrożenia gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa z treści pojęć bezpieczeństwa państwa i bezpieczeństwa ekonomicznego, wskazać trzeba na dwa stanowiska w tej kwestii:

- pierwsze, koncentrujące się na określaniu zagrożeń poprzez negatywne skutki różnych oddziaływań na możliwość realizacji przez dany obiekt lub podmiot dla niego wartości;
- drugie, polegające na lokalizowaniu zagrożeń pośród konfliktów (określanie zagrożeń poprzez konflikty daje możliwość operacjonalizacji tych zagrożeń).

Zgodnie z pierwszym stanowiskiem zagrożenia gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa (tożsamy w praktyce z bezpieczeństwem ekonomicznym kraju) prezentowane są jako możliwość utraty chronionych wartości rozpatrywanych na różnych płaszczyznach i jako odwrotność bezpieczeństwa. Różnica w definiowaniu polega głównie na przedstawieniu innych obiektów zagrożeń (lub płaszczyzn), jak np. system społeczno-gospodarczy lub potencjał obronno-ekonomiczny. Należy przy tym podkreślić, że kategoria potencjału gospodarczo-obronnego poprzedza kategorię gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa, a współcześnie ta pierwsza została wchłonięta przez tę szerszą drugą.

Na płaszczyźnie obronno-ekonomicznej, odnoszącej się do gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa, Z. Kołodziejak zagrożenia gospodarcze definiuje jako „...zespół czynników o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym, uruchomienie których może doprowadzić do zaburzeń w rozwoju potencjału obronno-ekonomicznego”¹². Podobne stanowisko zajmuje W. Stankiewicz, który pojęcie „zagrożenie” definiuje „...jako rodzaj możliwych i prawdopodobnych działań przeciwnika, skierowanych na osłabienie potencjału obronno – gospodarczego”¹³.

¹¹ Ibidem, s. 163.

¹² S. Michałowski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne w stosunkach wschód – zachód*, PISM, Warszawa 1990, s. 23.

¹³ W. Stankiewicz, *Zagadnienia bezpieczeństwa ekonomicznego a gospodarka obronna*, w: *Bezpieczeństwo ekonomiczne, teoria i praktyka*, Łódź 1986, s. 29.

Dodaje przy tym ważną uwagę w kwestii identyfikacji zagrożeń mówiąc, że stan bezpieczny cechuje brak zagrożenia lub niski stan napięcia polityczno - militarnego uznany za normalny w dłuższym okresie. Wynika z tego wniosek, że do zagrożeń nie należy zaliczać wszystkich niekorzystnych oddziaływań a jedynie te, które wyraźnie odbiegają od stanu „normalnego”. Ten autor nie wyjaśnia czym charakteryzuje się „normalny stan” napięcia. Dalsze wywody zostaną oparte na intuicyjnym rozumieniu tego stanu.

2. Zagrożenia gospodarcze

W związku z fragmentarycznym ujęciem zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego, podejmowane były próby zbudowania definicji całościowej. Taki zamierzony rezultat wydaje się zawierać następująca definicja: „zagrożenie gospodarcze to stan, w którym państwo nie może przeciwstawić się takim oddziaływaniom zewnętrznym i wewnętrznym, które uniemożliwiają rozwój ekonomiczny zgodny z określonymi kierunkami i tempem, a przez to osłabiają potencjał gospodarczo-obronny”¹⁴. Jak łatwo zauważyć treść cytowanej definicji odnosi się do zagrożeń wartości, zarówno na płaszczyźnie ogólnoeconomicznej, jak i na płaszczyźnie gospodarczo-obronnej. Ponadto akcentuje, że zagrożenia mogą pochodzić zarówno ze źródeł zewnętrznych jak i wewnętrznych. Wydaje się zatem, że jest to w miarę pełne, chociaż ogólne określenie istoty zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego. Łącząc przedstawione stanowiska należy stwierdzić, że zagrożenia gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa (bezpieczeństwa ekonomicznego państwa) utożsamiane będą z takimi zewnętrznymi i wewnętrznymi procesami, które mogą skutkować brakiem zdolności gospodarki do zaspokajania uzasadnionych potrzeb, lub utratą adekwatności albo pogłębieniem niedopasowania gospodarczych podstaw bezpieczeństwa do sprostania wymogom konfliktów.

Opierając się na takim sposobie rozumowania można stwierdzić, że gospodarka i gospodarcze podstawy bezpieczeństwa państwa znajdują się w stanie niebezpieczeństwa kiedy występuje regres gospodarczy lub zbyt niski w stosunku do potrzeb stopień zaspokojenia potrzeb związanych z bezpieczeństwem. Można też stwierdzić, że jest to taka forma istnienia, która nie zapewnia trwanie, przetrwanie, nie mówiąc o rozwoju.

Dla określenia specyfiki zagrożeń gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa istotne znaczenie ma także przywołane wcześniej rozumienie zagrożeń w kategoriach „umierania dla innych” lub „życia dzięki śmierci innych”. Ten sposób postrzegania zagrożeń jest niezwykle cenny z punktu widzenia ekonomii, ponieważ istotą rynków są właśnie zagrożenia tego typu, a odpowiadającą im formą jest konkurencja. Pozwala to wybrnąć ze sprzeczności pomiędzy stabilizacją,

¹⁴ *Bezpieczeństwo gospodarcze*, Opracowanie zbiorowe, AON, Warszawa 1994, s. 57.

jako jednej i istotnych cech bezpieczeństwa ogólnego i państwa, a konieczną destabilizacją wynikającą z rynkowej konkurencji, wymuszającą przestrzeganie reguł efektywnościowych stanowiących o rozwoju, a więc o bezpieczeństwie ekonomicznym.

Jednak z całą mocą należy podkreślić, że taki sposób postrzegania zagrożeń dla gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa, może mieć tylko ograniczone zastosowanie. Wynika to z faktu, że kształtowanie tej sfery opiera się głównie na decyzjach politycznych. Dopuszczenie mechanizmu rynkowej alokacji zasobów w obszarze służącym tylko bezpieczeństwu gospodarczych podstaw bezpieczeństwa stanowi tylko np. przetargi na dostarczanie dóbr i usług organizowane przez jednostki wojskowe. Znacznie szerzej wykorzystanie rynkowych mechanizmów jest dopuszczane do obszaru podwójnego zastosowania. Warunkiem tego jest w pewnym zakresie stabilność reguł gry rynkowej (określanych w procesie politycznym), a więc stabilność polityczna (wewnętrzna i zewnętrzna) lub szerzej bezpieczeństwo polityczne państwa.

Zagrożeniem, będzie więc niedostosowanie podmiotów do funkcjonowania i realizacji celów, pod naciskiem konkurencji. Drugą stroną tego stanowiska będzie identyfikowanie zagrożeń z brakiem zmian strukturalnych. Można wręcz stwierdzić, że rzecz nie w zagrożeniach albo w ich braku, lecz w takim stosunku do nich, który optymalizuje szansę (i pewność) istnienia i prolongowania¹⁵. Zagrożeniem jest hamowanie wymiany struktur, zarówno sfery realnej, jak i sfery regulacji przestarzałych i nieefektywnych na struktury nowe, sprawniejsze.

Przedstawione sposoby rozumienia zagrożeń gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa (lub inaczej zwanego - bezpieczeństwa ekonomicznego), za podstawę ich określenia przyjmują zakres czy też poziom realizacji chronionych wartości. Stąd też możliwość utraty tych wartości lub ich niepełna realizacja są łączone z występowaniem zagrożeń, rozumianych jako oddziaływania niosące niepożądane skutki. W związku z tym istnieje potrzeba określania ich skutków, aby na tej podstawie stwierdzić czy pojawiły się zagrożenia.

3. Gospodarcze podstawy bezpieczeństwa państwa

Kryteria rozumiane jako zasady wyznaczające sposób osądzania skutków destrukcyjnych oddziaływań na gospodarcze podstawy bezpieczeństwa państwa, wyprowadzane powinny być z nadrzędnego systemu wartości¹⁶. Zagrożeniami gospodarczego bezpieczeństwa państwa będą te oddziaływania (zjawiska i procesy), które mogą doprowadzić do:

¹⁵ J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa, Prolegomena do zagadnień ogólnych*, Warszawa-Pruszków, 1997, s. 174.

¹⁶ W. Kopański, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Muza S.A. Warszawa 2001, s. 282.

- zahamowania rozwoju gospodarczego lub utraty zdolności rozwojowych;
- pogorszenia pozycji kraju mierzonej udziałem w tworzeniu dochodu narodowego i międzynarodowym podziale pracy w stosunku do gospodarek otoczenia zagranicznego;
- utraty swobody (suwerenności) podejmowania decyzji w sprawach gospodarczych i gospodarczo-obronnych oraz ich optymalizacji;
- utraty zdolności do dostarczania wystarczającej ilości dóbr i usług;
- utraty możliwości utrzymania pożądanego poziomu potencjału militarnego i rezerw gospodarczych w czasie pokoju;
- utraty szeroko rozumianego zaplecza w czasie wojny dla wojsk walczących.

Sformułowane kryteria identyfikacji zagrożeń odnoszą się do pewnych dających się przewidywać progów krytycznych w gospodarce i gospodarczych podstawach bezpieczeństwa państwa (w tym jej powiązań z zagranicą), poniżej których naczelnie wartości stanowiące o bezpieczeństwie kraju nie będą mogły być realizowane i chronione. Zaznaczyć jednak należy, że nie wszystkie zjawiska wyrażone ujemnymi wskaźnikami (np. wyrażone spadkiem wydobywania węgla) należy wiązać z kategorią zagrożeń gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa. Zagrożeniami nie będą te zjawiska i procesy, które przywracają ich adekwatność do zadań i funkcji wynikających ze zmian sposobów realizacji bezpieczeństwa państwa lub oczyszczają ze zbędnych mocy wytwórczych i produktów, pomimo że statystyka odnotuje związany z tym spadek produkcji. Inaczej mówiąc do zagrożeń nie zalicza się tej części zjawisk, dzięki którym dokonują się zmiany jakościowo-strukturalne, podnoszące efektywność i zdolności gospodarczych podstaw bezpieczeństwa do dostarczania odpowiednich dóbr. Warunkiem jest jednak płynne zastępowanie elementów struktury przestarzałej elementami nowoczesnymi. Do zagrożeń ograniczenia swobody nie należy zaliczać decyzji w podejmowaniu decyzji gospodarczo-obronnych wynikających np. umów handlowych czy wchodzenia w skład ugrupowań integracyjnych, jeżeli są one zgodne własnymi preferencjami kraju i suwerennie dokonanej decyzji¹⁷.

Kształtowanie gospodarczych podstaw bezpieczeństwa kraju - jak wcześniej wskazano jest uwarunkowane, zarówno czynnikami zewnętrznymi jak i wewnętrznymi. Stąd też w zależności od miejsca położenia źródła zagrożenia oddziałujące na ten podsystem można podzielić na dwie zasadnicze i równorzędne grupy, tj.:

- zagrożenia zewnętrzne;
- zagrożenia wewnętrzne.

Opierając na takim podziale potencjał zagrożeń gospodarczych podstaw bezpieczeństwa, w zależności od położenia (miejsca), można podzielić na dwie grupy:

¹⁷ B. Uljasz, *Czynniki kształtujące poziom bezpieczeństwa państwa*, w: T. Bąk, Z. Ciekawski, L. Szot, *Determinanty bezpieczeństwa człowieka a rozwój regionalny*, PWST – E w Jarosławiu, Jarosław 2013, s. 110.

- zewnętrzny potencjał zagrożeń;
- wewnętrzny potencjał zagrożeń.

Ten potencjał może oddziaływać kanałami powiązań gospodarczych z zagranicą w zakresie przepływów rzeczowych i informacyjnych. Miarą tego potencjału może być wielkość środków możliwych do zaangażowania w celach destrukcyjnych lub wielkość i ważność przepływów środków ekonomicznych, które mogą zostać prze-rwane. Najważniejsze spośród nich grupują się w przepływach:

- towarów i usług;
- ludzi i kapitałów;
- technologii i sztuki zarządzania.

Z listy istniejących i możliwych do określenia przykładów tego potencjału w odniesieniu do Polski, warto wymienić kilka, takie jak:

- nierównorzędność znaczenia dla siebie partnerów w stosunkach ekonomicznych, co może przejawiać się w formie zależności handlu zagranicznego, technologicznej, kapitałowej, itp.;
- zależność od dostaw (pozyskiwania) istotnych dla funkcjonowania i rozwoju gospodarki czynników, jak np. zależność surowcowo - energetyczna od jednego partnera;
- wymuszone uzależnienie sfery regulacji gospodarki, wyrażone np. koniecznością uzgadniania polityki gospodarczej i gospodarczo-obronnej z międzynarodowymi instytucjami finansowymi;
- zależność kredytowo-płatnicza, wyrażona brakiem zdolności kraju do obsługi i redukcji zadłużenia zagranicznego bez istotnego obniżenia rozwoju i konsumpcji;
- wymuszone ograniczenie udziału w międzynarodowej wymianie (eliminacja z rynków) produktów uznanych za „wrażliwe” przez najsilniejszych partnerów itp.

Na płaszczyźnie ekonomiczno-obronnej przedmiotem zainteresowań są zagrożenia gospodarczych podstaw bezpieczeństwa. Można je podzielić - podobnie jak na płaszczyźnie ogólnoeconomicznej na dwie zasadnicze grupy:

- zewnętrzne zagrożenia ekonomiczno-obronne;
- wewnętrzne zagrożenia ekonomiczno-obronne.

W zależności od położenia źródeł (miejsca) potencjału zagrożeń ekonomiczno-obronnych, można wyróżnić:

- zewnętrzny potencjał zagrożeń ekonomiczno-obronnych;
- wewnętrzny potencjał zagrożeń ekonomiczno-obronnych.

Potencjał zagrożeń ekonomiczno-obronnych może istnieć w różnych formach. Jako przykładowe można wymienić:

- brak alternatywnych źródeł zaopatrzenia gospodarki w surowce lub produkty strategiczne pozyskiwane z zewnątrz;

- brak trwałej współpracy (powiązań) o odpowiedniej skali z przemysłem obronnym krajów w ramach sojusznicznych ugrupowań;
- eliminację z międzynarodowych rynków uzbrojenia i sprzętu wojskowego;
- strukturę i charakter zagranicznych inwestycji w sektory gospodarki, które mają istotne znaczenie dla zapewnienia bezpieczeństwa państwa;
- ograniczenia dostępu do nowoczesnych technologii produkcji i wykorzystania dóbr służących bezpieczeństwu itp.

Obok porządkowania zagrożeń według źródeł i przedmiotu oddziaływań można stosować także inne kryteria klasyfikacji. Dla przykładu - w zależności od charakteru źródeł (impulsu) możliwych destrukcyjnych oddziaływań, czyli sfer z której pochodzą destrukcyjne oddziaływania - wyróżnić można zagrożenia:

- rzeczowe, które mogą powodować negatywne skutki w rozmiarach i strukturze gospodarczych podstaw bezpieczeństwa;
- informacyjne, wywołujące dezorganizację funkcjonowania bądź nietrafne kierunki rozwoju gospodarczych podstaw bezpieczeństwa.

Wewnętrzne zagrożenia i bariery kształtowania bezpieczeństwa państwa w sposób najbardziej syntetyczny znajdują odzwierciedlenie w ograniczeniach tworzenia produktu krajowego brutto. Znajdują one swoją pierwotną przyczynę w opóźnieniach rozwojowych polskiej gospodarki w stosunku do gospodarek krajów rozwiniętych, a wyrażają się w dysproporcjach struktury tworzenia produktu krajowego brutto. Jako takie mogą być one jednym z istotnych źródeł zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego Polski współtworząc gospodarczy potencjał zagrożeń¹⁸ przez, który należy rozumieć skalę (poziom, rozmiary) odstępstw makrostruktury produkcji polskiej gospodarki w okresie transformacji od przyjętej za normę makrostruktury typowej dla gospodarki rynkowej.

4. Bariery i zagrożenia kształtowania bezpieczeństwa państwa

Istnienie dużego dystansu i zbyt powolne zbliżanie się do struktury tworzenia produktu krajowego brutto charakterystycznej dla gospodarek rozwiniętych, wyczerpuje znamiona ujęte w kryteriach identyfikacji zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego, ponieważ skutkują utratą zdolności rozwojowych (w pożądanym tempie) i pogorszeniem pozycji polskiej gospodarki w międzynarodowym podziale pracy¹⁹.

Do cech charakterystycznych poprzedniego systemu gospodarczego należał brak funkcjonalnych sprzężeń między trzema kluczowymi kategoriami

¹⁸ A. Lipowski, *Zmiany w strukturze tworzenia PKB w Polsce w okresie transformacji 1990-97/98. Analiza i ocena*, w: „*Ekonomista*” 1999 nr 5, s. 565.

¹⁹ Z. Ciekankowski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne Polski bariery i zagrożenia*, w: *POKONAĆ KRYZYS – ŻYĆ BEZPIECZNIEJ*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2010, s. 105 -117.

ekonomicznymi: preferencjami konsumentów, efektywnym popytem a podażą. Tak więc struktura rzeczowa popytu była dwójako zdeformowana: bezpośrednio w strukturze wewnętrznej popytu oraz pośrednio - wskutek nadmiernych jego rozmiarów globalnych. Ponadto struktura rzeczowa podaży nie była dostosowana nawet do zniekształconej już struktury popytu efektywnego, ponieważ istniała chroniczna nierównowaga w sferze produkcji i nie było barier popytu finalnego. W pierwszym etapie transformacji w strukturze wewnętrznej produktu krajowego brutto zaszły istotne przekształcenia. Były one wywołane zasadniczymi zmianami warunków popytu i podaży, spowodowanymi reformą deflacyjną i liberalizacyjną początkujących przekształcenia systemowe, które zmieniały logikę alokacji zasobów. Dlatego ten etap transformacji można określić jako okres urealnienia się podstawowych wielkości ekonomicznych pod wpływem racjonalizacji struktury rzeczowej popytu, a w stosunku do okresu socjalizmu poważnie zmieniła się sektorowa struktura cen. Zmalały względne ceny produkcji rolnej i przemysłu, wzrosły zaś ceny usług. Efektem programu deflacyjnego było natomiast osiągnięcie w latach 1990-91, po raz pierwszy od 40 lat, trwałego zrównoważenia rynku dóbr konsumpcyjnych, zaopatrzeniowych i inwestycyjnych, a dzięki temu wyeliminowanie chronicznych niedoborów towarów. W tym czasie zmieniła się logika kształtowania struktury gospodarki, w której o decyzjach alokacyjnych przesądzały funkcjonalne sprzężenia między preferencjami konsumentów i efektywnym popytem a podażą. Porównując tendencje zmian zaobserwowanych w Polsce i w większości badanych krajów Europy Zachodniej należy stwierdzić, że ukształtowana w naszej gospodarce struktura tworzenia produktu krajowego brutto w 1997 r. charakteryzuje się bardziej korzystnymi proporcjami, o czym świadczą dodatnie odchylenia udziału przemysłu, handlu i usług finansowo-biznesowych.

W 1998 r. doszło do pierwszego, poważniejszego (od 1992 r.) obniżenie tempa wzrostu produktu krajowego brutto. To osłabienie jego dynamiki należy wiązać przede wszystkim z kryzysem finansowym w Rosji, który rozpoczął się w sierpniu 1998 r. i spowodował załamanie się eksportu polskiego na tamten rynek. Świadczy o tym silna zbieżność czasowa między kryzysem rosyjskim a początkiem załamania się polskiego eksportu, zaś wtórnie - także popytu krajowego, w następstwie tego łamania.

W drugim etapie transformacji w Polsce wyraźna była dezagraryzacja i industrializacja, podobnie jak w krajach zachodnich. Trudna jest natomiast interpretacja relatywnego wzrostu usług. Ich wzrost był uwarunkowany niską podstawą wyjściową w 1998 r. doszło do zahamowania zaobserwowanej od 1992 r. tendencji wzrostowej udziału przemysłu w produkcie krajowym brutto. Jednak istotne odchylenia dodatnie na rzecz udziału usług w tworzeniu produktu krajowego brutto w Polsce, w porównaniu do odpowiedniego stadium rozwoju Europy Zachodniej, oznacza, że nasza gospodarka weszła na ścieżkę serwicyzacji.

Na podstawie analizy literatury i argumentów empirycznych można stwierdzić, że w miarę rozwoju gospodarczego najpierw obniżają się udziały rolnictwa i rosną udziały przemysłu w gospodarce, później spadają udziały przemysłu, zwiększają się natomiast relatywnie usługi rynkowe. Powstały koncepcje tzw. społeczeństwa postindustrialnego, które wykorzystywano m.in. w formułowaniu długoterminowych prognoz rozwoju gospodarki zachodniej. W makrostrukturze produkcyjnej wielu krajów Europy Zachodniej wystąpiły następujące zjawiska²⁰: *dezagraryzacja, industrializacja, stabilizacja udziału przemysłu w tworzeniu produktu krajowego brutto, dezindustrializacja oraz serwicyzacja*.

Industrializacja oznacza wypieranie z gospodarki sektora rolniczego. Można zatem powiedzieć, że w punkcie startu każda gospodarka ma niewielki przemysł, który w przeciwieństwie do rolnictwa może ekstensywnie, wzrastać²¹. *Stabilizacja udziału przemysłu w produkcie krajowym brutto* oznacza, że gospodarka osiągnęła pułap swego nasycenia przemysłem. *Dezindustrializacja* oznacza to, że nasycenie przemysłem zaczyna się zmniejszać wtedy gdy wypierają go inne bardziej dynamicznie rozwijające się sektory (pozarolnicze)²². *Serwicyzacja* to przesuwanie działalności gospodarczej firm, zakładów przemysłowych, koncernów na świadczenie usług. Serwicyzacja dotyczy zwykle: zarządzania, przemysłu teleinformatycznego, nowych technologii, ochrony środowiska itp. To właśnie serwicyzacja gospodarki najczęściej powoduje początkową stabilizację udziału przemysłu w produkcie krajowym brutto, a później jego względny spadek.

Z przedstawionych zmian strukturalnych wynika, że tendencję do dezindustrializacji i serwicyzacji gospodarki wykazały relatywnie później rozwinięte kraje Europy Zachodniej. W związku z tym można przypuszczać, że gdyby gospodarka Polski miała dalej iść śladem krajów Europy Zachodniej w procesie przemian makrostrukturalnych, to powinna rozpocząć dezindustrializację i autentyczną serwicyzację jeszcze szybciej niż później rozwinięte gospodarki zachodnioeuropejskie. Proces transformacji z istoty swej polega bowiem na przyspieszonym, w porównaniu z krajami zachodnimi, przekształceniu się gospodarki w całkowicie rynkową.

Relatywna dynamika przemysłu w Polsce w drugim etapie transformacji przebiega nieco szybciej niż kilkadziesiąt lat temu w Europie Zachodniej. Zdaje się to potwierdzać przypuszczenie, że punkt nasycenia gospodarki przemysłem na rzecz serwicyzacji może być w Polsce osiągnięty przy relatywnie niższym

²⁰ Ibidem, s. 590.

²¹ Przykładem wykorzystania ekstensywnego wzrostu przemysłu była gospodarka PRL, która nasyciła kraj przemysłem znacznie ponad rynkowe standardy zachodnioeuropejskie, to jednak z poważnym naruszeniem makroproporcji produkcyjnych.

²² Proces ten jest dodatkowo pobudzany przez przerzucanie przez kraje rozwinięte części przemysłu do krajów rozwijających się.

produkcje krajowym brutto na jednego mieszkańca niż to było w Europie Zachodniej. W tym celu musi się rozpocząć ekspansja takich usług, jak: transport, telekomunikacja, informatyka wraz z ponowną ekspansją pośrednictwa finansowego w miarę szybkiego wzrostu produktu krajowego brutto na jednego mieszkańca. Wiodącymi przyczynami dokonujących się zmian w strukturze polskiej gospodarki, były przede wszystkim skutki reform deflacyjnej i liberalizacyjnej. Natomiast po to, ażeby widoczne były owoce zmian w postaci ekspansji produkcji konkurencyjnej w skali międzynarodowej, muszą być przyspieszone reformy instytucjonalne - systemowe. Dotychczasowe efekty produkcyjne ciągle stanowią bowiem w większym stopniu skutki historycznie pierwszych dwóch reform niż zaawansowanych reform instytucjonalno - systemowych. Te reformy powinny także przyczynić się do intensywniejszego rozwoju sfery usług edukacyjno-naukowych, finansowo-ubezpieczeniowych, informacyjnych i telekomunikacyjnych²³. Może to spowodować w przyszłości ustabilizowanie udziału przemysłu, a następnie rozpoczęcie procesu dezindustrializacji. Byłby to dowód, że gospodarka Polski osiągnęła już strukturalną dojrzałość podobną do rozwiniętych krajów Europy Zachodniej. Podsumowując dokonane rozważania wewnętrznych zagrożeń gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa, należy stwierdzić, że dokonujące się w tej dziedzinie zmiany prowadzą do ich pomniejszenia. Ta korzystna tendencja przejawia się poprzez procesy prowadzące do upodobniania się struktury tworzenia produktu krajowego brutto do analogicznej struktury krajów Europy Zachodniej. Bezwzględne pomniejszenie gospodarczego potencjału zagrożeń w strukturze gospodarki, ograniczy zagrożenia bezpieczeństwa gospodarczego Polski, polegające na możliwości utraty zdolności gospodarki do rozwoju.

Przejawem powstania zewnętrznego potencjału zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego kraju, jak uprzednio wspomniano, jest deficyt obrotów bieżących bilansu płatniczego kraju na poziomie uznanym za niebezpieczny. Powstanie i utrzymywanie się tego deficytu na poziomie uznanym za niebezpieczny najczęściej jest rezultatem nieodpowiedniego przebiegu wewnętrznych procesów rozwojowych i sytuacji gospodarczej, a także przejawem niewłaściwego bądź nieskutecznego kształtowania stosunków gospodarczych z zagranicą. Przyczyny mogą tkwić także w kształtowaniu się uwarunkowań zewnętrznych, a zwłaszcza w przebiegu koniunktury gospodarczej w krajach zewnętrznego otoczenia gospodarczego a także w pojawianiu się ograniczeń i barier wymiany na rynkach zagranicznych.

²³A. Lipowski: *Zmiany w strukturze...*, op. cit., s. 594.

PODSUMOWANIE

Podjęte w artykule rozważania dotyczące kształtowania bezpieczeństwa państwa było jest i będzie bardzo ważne. Bezpieczeństwo państwa w ostatnich latach bardzo się zmieniło, poprzez zmiany jakie zaszły w Polsce jak również w Europie Środkowej i Wschodniej, powstały nowe uwarunkowania bezpieczeństwa. Państwo funkcjonuje w bliższym lub dalszym otoczeniu międzynarodowym mającym wpływ na tworzenie się i funkcjonowanie różnych uwarunkowań dotyczących bezpieczeństwa jak i gospodarki narodowej.

Ogólnie uwarunkowania bezpieczeństwa państwa można podzielić na zewnętrzne i wewnętrzne. Należy podkreślić, że na płaszczyźnie zewnętrznej uwarunkowania polityczne bezpieczeństwa ekonomicznego odnoszą się do określonego bloku państw (organizacji), a także do charakteru stosunków wypracowanych z innymi państwami i organizacjami.

W zbiorze uwarunkowań wewnętrznych polityki bezpieczeństwa państwa, dostrzec i wyróżnić trzeba przede wszystkim czynniki polityczne, ekonomiczne, społeczne itp., które mogą mieć charakter kreatywny, jak i destrukcyjny. Jeśli nabierają charakteru destrukcyjnego to nie tylko osłabiają one potencjał państwa ale również zwiększają jego podatność na presję zewnętrzne. Nieuniknione koszty społeczne kryzysu gospodarczego, przeprowadzanych głębokich reform rynkowych, a zwłaszcza bezrobocie, sprzyja szerzeniu się frustracji, rozprężenia, wzrostu przestępczości i innych patologicznych zjawisk społecznych. W tych warunkach może tworzyć się atmosfera sprzyjająca rozprzestrzenianiu się groźnych tendencji szowinistycznych lub nacjonalistycznych, dlatego demokracja otrzymana raz nie jest na zawsze, należy o nią ciągle dbać.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] CIEŚLARCZYK M., *Niektóre psychospołeczne aspekty bezpieczeństwa, wyzwań, szans i zagrożeń*, [w:] „Zeszyty Naukowe AON” 1999 nr 2(35).
- [2] Ciekankowski Z., *Bezpieczeństwo ekonomiczne Polski bariery i zagrożenia*, [w:] *Pokonać kryzys – żyć bezpiecznie*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2010.
- [3] CIEKANOWSKI Z., NOWICKA J., *Determinanty bezpieczeństwa społecznego* w „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji” w Warszawie nr 1 (34) 2016.
- [4] FREJTAG-MIKA E., KOŁODZIEJAK Z., PUTKIEWICZ W., *Bezpieczeństwo ekonomiczne we współczesnym świecie*, Radom 1996.
- [5] KORYCKI S., *System bezpieczeństwa Polski*, AON, Warszawa 1994.
- [6] KOPALIŃSKI W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Muza S.A. Warszawa 2001.

- [7] LIPOWSKI A., *Zmiany w strukturze tworzenia PKB w Polsce w okresie transformacji 1990-97/98. Analiza i ocena*, [w:] „*Ekonomista*” 1999 nr 5.
- [8] MICHAŁOWSKI S., *Bezpieczeństwo ekonomiczne w stosunkach wschód - zachód*, PISM, Warszawa 1990.
- [9] STACHOWIAK Z., *Identyfikacja bezpieczeństwa ekonomicznego państwa – jego istota, uwarunkowania i umiejscowienie w ogólnym problemie bytu narodu i państwa. Podstawy, mechanizmy i procedury kształtowania bezpieczeństwa ekonomicznego Polski z punktu widzenia narodowej i sojuszniczej strategii obronnej*, praca zbiorowa pod kier. nauk. Z. Stachowiaka, AON, Warszawa 2001.
- [10] STACHOWIAK Z., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, [w:] *Ekonomika obrony*, Praca zbiorowa pod red. Stankiewicz, AON, Warszawa 1994.
- [11] STANKIEWICZ W., *Zagadnienia bezpieczeństwa ekonomicznego a gospodarka obronna*, [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne, teoria i praktyka*, Łódź 1986.
- [12] *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*. Praca zbiorowa, pod kier. J. Pawłowskiego, AON, Warszawa 2002.
- [13] ŚWINIARSKI J., *O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych*, Warszawa–Pruszków, 1997.
- [14] PAWLUCZUK J., *Bezpieczeństwo informacyjne podmiotów gospodarczych // Wektory bezpieczeństwa*, pod red. Tadeusza Bąka. – PWST-E, Jarosław 2013.
- [15] PAWLUCZUK J., *Uwarunkowania bezpieczeństwa ekonomicznego państwa // Determinanty bezpieczeństwa człowieka a rozwój regionalny*, red. T. Bąk, Z. Ciekanowski. – PWST-E, Jarosław 2013.
- [16] ULIJASZ B., *Czynniki kształtujące poziom bezpieczeństwa państwa*, w Bąk T., Ciekanowski Z., Szot L., *Determinanty bezpieczeństwa człowieka a rozwój regionalny*, PWST – E w Jarosławiu, Jarosław 2013.
- [17] *Zagrożenia bezpieczeństwa współczesnego państwa i ich wpływ na rozwój gospodarczy*, pod red T. Bąk, Z. Ciekanowski, P W S T – E w Jarosławiu, Jarosław 2015.
- [18] WRÓBLEWSKI R., *Wybrane problemy diagnozy bezpieczeństwa narodowego*, w: „*Zeszyty Naukowe AON*” 1991 nr 3/4.
- [19] ZIĘBA R., *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] D. Bobrów, E. Haliżak, R. Zięba, *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997.

THE ECONOMIC SECURITY THREATS AND THE CONTEMPORARY STATE

Abstract: The main concern of this article is the problem of threats within economic security system. This topic is approached broadly through the prism of contemporary state security issues. Economic security threats of the contemporary state constitute therefore the objective subject area of exposition. Methodologically, the article has theoretical-empirical character, where author determines the role and meaning of economic security threats that may be important by itself or by general impact on stability and functions of the State. A review of available literature, author's own experience and observation, constitute the base for individual analysis. Analyzing the economic threats and its bases for State security, it is noticed in context of correlation between the two positions, as is indicated in article: in

first, the focus is made on threats' determination through adverse effects of different influences on the possibility of the realization of a threatening goal, by the given actor or set of events directed by an actor; the second position entails locating threats amongst the conflicts of different kind. In the premises of this publication a role of economically based threats for State security is emphasized. Economically identified State security threats can be of a twofold nature, danger from the abroad, as well as from the internal processes which can result in the lack of the economic ability to satisfy legitimate needs, or loss of adequacies or deepening incongruity of economic grounds based in conflict and resulting in economic insecurity. E.g. a maladjustment of subjects will be a danger for functioning and the achievement of the State goals, under the pressure of competition. Threats to the economic security of Poland is also based on predicaments of foreign economic relations, which apart from benefits of the international values, sharing and creating the nets of international business trading, are also creating an outside potential for economic threats. The most general signal in appearance of sources and the essentially potential threats to economic security of the State, is a disequilibrium in economic exchange with foreign countries, impacting as well the structure of State security in different dimensions. The author is emphasizing the selective of nature threats, listing in the current article the diverse influences playing a role in State security, that can be recognizable in reference to adopting the appropriate criteria described. Therefore, the economic threats for State security can be built upon criteria on predictability of the effects of negative influences.

Keywords: security, insecurity, economic threats, economic security, global security.

